

УДК 477.44: 061.24:63(477):001.89-045.46

ГРИЩЕНКО
Тетяна Рубілівна,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач сектору архівів
Інституту історії аграрної науки,
освіти та техніки
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
tatdnsgb@ukr.net
(м. Київ)

ВІННИЦЬКА (ПОДІЛЬСЬКА) ФІЛІЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ:
ПЕРША СПРОБА КООРДИНАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА ПЕРИФЕРІЇ

Історична розвідка присвячена вивченню конститутивного досвіду Сільськогосподарського наукового комітету України як науково-методичного та координаційного осередку аграрної науки та дослідної справи у 20-х рр. минулого століття щодо організації своїх представництв у регіонах. Основна увага зосереджується на координації діяльності першої філії – Вінницької (Подільської), заснованої у червні 1920 р. Розкриваються передумови створення регіонального представництва та його завдання. Зазначено про роль і місце сітки кореспондентів Сільськогосподарського наукового комітету України, зокрема подільських дописувачів. Охарактеризовано основні напрями діяльності та наукові напрацювання філії. Здобутий перший позитивний досвід Комітету у справі організації координаційної дослідницької діяльності на периферії інспірував появу інших місцевих осередків, що охопили майже всю територію України. Дослідження виконувалося із застосуванням загальнонаукових: аналіз, синтез, класифікація та історичних методів: історико-науковий, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний та періодизації.

Ключові слова: Сільськогосподарський науковий комітет України, Подільська філія, Вінницька філія, сітка кореспондентів, аграрна наука, дослідна справа.

VINNYTSIA (PODOLSK) OFFICE OF THE AGRICULTURAL SCIENTIFIC COMMITTEE OF UKRAINE: THE FIRST ATTEMPTS TO COORDINATION OF RESEARCH ACTIVITY AT THE PERIPHERY

Historical research devoted to studying the constitutive experience of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine as a scientific and methodological coordination cell of agrarian science and research case in the twenties of the last century for the organization of its offices in the regions. The main focus is on coordinating the activities of the first branch – Vinnytsia (Podolsk), established in June 1920. The author disclosed the preconditions of forming regional office and its tasks and indicated on the role and place of the correspondents' network of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine, in particular Podolsk contributors. We characterized the main activities and scientific achievements of the local office. Acquired first positive experience of the Committee in the organization coordinating research activities in the periphery provoked the emergence of other local branches, covering almost the entire territory of Ukraine. The author carried out her historical exploration using general scientific methods: analysis, synthesis, classification and historical methods: historical research, problem-chronological, comparative-historical, periodization and retrospective.

Keywords: *Agricultural Scientific Committee of Ukraine, Podolsk office, Vinnytsia office, network of correspondents, agrarian science, research case.*

ВИННИЦКИЙ (ПОДОЛЬСКИЙ) ФИЛИАЛ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАУЧНОГО КОМИТЕТА УКРАИНЫ: ПЕРВАЯ ПОПЫТКА КООРДИНАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПЕРИФЕРИИ

Историческое исследование посвящено изучению конститутивного опыта Сельскохозяйственного научного комитета Украины как научно-методического и координационного центра аграрной науки и опытного дела в 20-х гг. прошлого века по организации своих представительств в регионах. Основное внимание сосредотачивается на координации деятельности первого филиала - Винницкого (Подольского), основанного в июне 1920 г. Раскрываются предпосылки создания регионального представительства и его задачи. Отмечена роль и место сетки корреспондентов Сельскохозяйственного научного комитета Украины, в частности подольских авторов. Охарактеризованы основные направления деятельности и научные наработки филиала. Приобретенный первый положительный опыт Комитета в организации координационной исследовательской деятельности на периферии воодушевил появление других местных представительств, которые охватили почти всю территорию Украины. Исследование выполнялось с применением общенаучных: анализ, синтез, классификация и исторических методов: историко-научный, проблемно-хронологический, сравнительно-исторический, ретроспективный и периодизации.

***Ключевые слова:** Сельскохозяйственный научный комитет Украины, Подольский филиал, Винницкий филиал, сетка корреспондентов, аграрная наука, опытное дело.*

Наступного року свій віковий ювілей відзначатиме Національна академія аграрних наук України. Багаторічні історичні розвідки Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН засвідчили, що відлік її діяльності розпочався від 1 листопада 1918 р., коли був заснований Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет України. Протягом дев'ятирічного функціонування він перетворився на потужний координаційний центр галузевої науки та дослідної справи. Важливе місце у діяльності правонаступника НААН відводилося вдало організованій на високому науково-методичному рівні роботі його регіональних представництв.

Проведений історіографічний аналіз джерел засвідчив про наявність лише кількох наукових праць, в яких досліджуються різні аспекти діяльності філій СГНКУ, зокрема Київської [1], Полтавської [2] та Уманської [3–4]. Цим і обумовлена актуальність проведеної історичної розвідки. Її метою стало вивчення конститутивного досвіду Комітету в питаннях організації координаційної діяльності на периферії на прикладі «першої ластівки» – Вінницького (Подільського) представництва.

Вперше про місце філій офіційно визначається у «Статуті Сільськогосподарського наукового комітету України» у розділі IV «Організація Комітету». Документ ухвалений його Пленумом 6 червня 1920 р., а 25 листопада 1920 р. затверджений Колегією Народного комісаріату земельних справ УСРР. У § 15 зазначається, що Комітет «... поділяється, згідно з об'єктами своєї наукової праці, на Секції, Підсекції та Бюро з спеціальними науковими установами (інститутами, станціями, лабораторіями, музеями тощо), а також свої місцеві Філії» [5]. Зокрема, наголошувалося, що відкриття окремих наукових установ відбувається на підставі постанов СГНКУ.

Невдовзі Пленум Комітету на засіданні 13 липня 1920 р. затвердив спеціальну «Тимчасову інструкцію організації місцевих філій

Сільськогосподарського наукового комітету України» [6]. У документі зазначалося, що будь-які представництва заснуються у відповідних містах України. У межах території, яку обслуговують, вони мають виконувати аналогічні з Комітетом завдання і функції. Організаційна побудова філій здійснювалася за зразком СГНКУ і складалася з відповідних проблемних секцій, бюро тощо за згодою структурних підрозділів головної координуючої установи.

Упродовж 1920–1921 рр. регіональні представництва СГНКУ «... вкрили мало не все Правобережжя України (філії: Волинська, Київська, Подільська та Уманська)» [7, с. 8]. Першим регіональним осередком Комітету стала заснована у червні 1920 р. Подільська філія у м. Вінниці. Незважаючи на те, що Поділля знаходилося біля західного кордону України і, здавалося б, що край перебував під впливом західноєвропейської культури взагалі та науки зокрема, і неподалік від значних осередків наукової діяльності – Києва та Одеси, природно-історичні умови регіону до початку 20-х рр. минулого століття залишалися комплексно недослідженими. Хоча, варто зауважити, що проводилися поодинокі розвідки приїжджими фахівцями з різних галузей. На жаль, не було жодної науково-координаційної установи, яка б узгоджувала діяльність дослідників, систематизувала їхні здобутки та використовувала для потреб національного господарства. Відтак, чимало наукових напрацювань просто втрачалися у вирії часу. За таких умов у регіоні гостро постала потреба мати власний «... місцевий науково-дослідчий центр в галузі сільського господарства» [8, с. 54]. Оскільки головним науково-методичним та координаційним осередком галузевої науки та дослідництва в Україні у 20-х рр. минулого століття був СГНКУ, то саме йому належало вирішити це питання. Вибір міста Вінниці зумовлювався тим, що на той час у ньому зосереджувалася «... поважна ініціативна група наукових робітників, що не переставали дбати за планову роботу...» [8, с. 54]. Так, свою роботу розпочало перше регіональне представництво СГНКУ.

На початковому етапі Подільська філія СГНКУ складалася з шести секцій: 1) досвідної агрономії; 2) економічної; 3) метеорологічної; 4) ботанічної з контрольно-насінневою станцією; 5) хімічної з контрольно-хімічною лабораторією; 6) зоологічної з ентомологічним бюро. При секретаріаті функціонувала бібліотека та музей. Керівництво справами філії здійснювали чергові, позачергові та надзвичайні засідання її членів, а також президії. У них брали участь представники відповідних місцевих наукових, навчальних, кооперативних та урядових установ. Перелік цих осіб затверджувався Комітетом при заснуванні філії. Принагідно зазначимо, що за домовленістю між Подільською філією СГНКУ та Подільським губернським земельним відділом вся наукова сільськогосподарська робота у регіоні цілком зосереджувалася у представництві Комітету. Взаємовідносини між філією і головною координуючою установою, її секціями і структурними підрозділами представництв регулювалися окремими інструкціями, затвердженими СГНКУ. До складу президії входили: голова, його заступник, вчений секретар і потрібна кількість членів, що обиралася на рік. Вона також мала право призначати науково-технічний та канцелярський персонал. У різні часи Вінницьку філію очолювали: агроном В. Сазонів, професори В. Доппельмайєр, С. Городецький, Л. Данилів та ін.

Слід наголосити, що первісний склад членів Подільської філії обирався безпосередньо СГНКУ. Коли їх кількість досягала п'яти осіб, подальше укомплектування штатів проводилося безпосередньо регіональним представництвом і затверджувалося Комітетом. Фінансування діяльності здійснювалося коштом СГНКУ, а також «... на прибутки і спеціальні кошти... безпосередньо з місцевих джерел, згідно спеціального обрахунку» [6, с. 13]. Діяльність установи підлягала аудиторській перевірці СГНКУ у загальновизнаному порядку та державному контролю.

Принагідно зазначимо, що протягом 1920–1921 рр. Подільська філія СГНКУ широко розгорнула підготовчу діяльність щодо створення дослідних аграрних установ у регіоні, займалася виробленням наочного приладдя

(колекції, діапозитиви тощо), здійснювала контроль сільськогосподарської продукції (насіння, угноєння та ін.), «... виконуючи переважно замовлення подільського Райцукру, Губземвідділу, Повітземвідділу та ін.» [9]. За цей період до друку було підготовлено чимало цінних наукових праць. З-поміж них слід виділити видання про досліду сільськогосподарську справу на Поділлі С. Городецького та дослідження економіки сільського господарства на Поділлі І. Дамберга.

У середині 1921 р. спостерігалось зосередження наукової сільськогосподарської еліти Поділля не лише у м. Вінниці, а й у м. Кам'янці, де розташовувалися два вищих навчальних заклади – Вищий інститут народної освіти та сільськогосподарський. Як наслідок, у СГНКУ порушили питання про «... заснування в Кам'янці окремої філії, а надто ще через те, що районні тяжіння до цих двох центрів, що різняться своїми природними та економічними умовами, цілком нормальні» [9]. Таким чином, на Поділлі з'явився ще один самостійний осередок Комітету – Кам'янець-Подільська філія, а Подільська відтоді почала йменуватися Вінницькою.

У 1922 р. за доповіддю СГНКУ Колегія НКЗС УСРР «... бойовими завданнями... визнала: розроблення ґрунтової мапи, метеорологічна служба, звіти по кліматології та природно-історичній характеристиці України». Згідно з постановою Колегії Наркомзем ставив «... неодмінною умовою своєї участі в будь-якому товаристві відчислення певного відсотку для Наукового Комітету...» [10, с. 62]. У цьому ж документі йдеться про потребу організувати сітку дописувачів СГНКУ. Постанова «Про організацію сітки кореспондентів Сільськогосподарського наукового комітету України» з метою «... утягти в планомірну сільськогосподарську наукову працю ... увесь агрономічний персонал України...» [11, с. 145] була прийнята 7 березня 1923 р. на засіданні Президії СГНКУ. Принагідно зазначимо, що станом на 1 січня 1924 р. Подільську губернію представляли 102 дописувачі [12]. За їхньою допомогою та активної участі членів Вінницької філії були проведені анкетування, з-поміж яких слід виділити: 1) посухостійкі культури в Україні; 2) дослідження впливу

посухи на культурні рослини 1924 р.; 3) відомості про посуху та врожай 1924 р.; 4) обслідування культури кукурудзи; 5) обстеження бур'янів України; б) відомості про стан дослідження вогкості ґрунту; 7) дані про стан озимини восени, взимку і навесні 1924–1925 рр.; 8) відомості про шкідників сільськогосподарських рослин у 1924 р.; 9) про шкідників лісу; 10) про кормові рослини України; 11) огляд здобутків української природи; 12) обслідування колекцій флори України; 13) вивчення народного сільськогосподарського побуту та ін.

Серед фундаментальних напрацювань Вінницької філії, перш за все, слід відзначити доробок її метеорологічної секції. Вона розробила наукову теорію, що у середині 20-х рр. минулого століття дозволила метеорологічним установами СРСР поставити на нові підвалини передбачення погоди – «... завбачення, що є одним з найбільших досягнень науки за останнє десятиріччя» [8, с. 55]. За три роки свого існування секція здійснила складну організаційну роботу з відновлення і перепланування метеорологічної сітки Поділля. Внаслідок цього кількість станцій і пунктів регіону значно збільшилася навіть порівняно з довоєнним періодом. Крім того, проводилися спеціальні дослідження у галузі мікрокліматичної структури краю, що становили виняткову зацікавленість для практиків місцевого сільського господарства. Окремо слід наголосити, що метеорологічній секції вдалося зібрати значний масив спостережень на Поділлі за попередні роки і сформувати відповідний архів. Як наслідок, було підготовлено матеріали до великої збірки про кліматологію краю. Крім цього, світ побачили фундаментальні наукові праці голови секції проф. Л. Данилова: «Клімат Південного Поділля» та «Орієнтовний нарис кліматичних умов краю».

Ґрунтово-геологічна секція філії під керівництвом проф. М. Безбородька частково за рахунок підрозділу та коштом зацікавлених місцевих установ здійснила петрографічне дослідження більшої частини Поділля [8, с. 55]. З цього приводу науковий інтерес становить оглядова праця проф. М. Безбородька про роль і значення металографічного методу у розвитку

петрографії [13]. Слід відмітити, що до описової петрографії належить досить велика за обсягом фундаментальна наукова праця цього вченого, що охоплює територію «... уздовж Дніпра від Новогеоргіївського до Нікополя...», надає детальний опис гранітових і гнейсових порід та пропонує «... новий погляд на їх походження» [14, с. 14].

За результатами проведених розвідок у надрах Поділля виявили багато різних форм мінералів та корисних копалин: каолін, мармур, жовтий камінь, галеніт, бурий залізняк, пірит, гіпс, кальцит [14, с. 14] та інших, придатних для промислового перероблення. Результати проведених досліджень секція висвітлювала на сторінках спеціальних фахових видань та у місцевій пресі. Так, проф. М. Безбородько у вінницькій «Робітничо-селянській газеті» повідомив про віднайдений у граніті Тульчинської (с. Стратіївка) і суміжних частинах Гайсинської округ «... цікавий радіоактивний мінерал – ортит» [15]. Р. Виржиковський в «Українських геологічних вістях» надрукував короткий нарис геологічної будови околиць с. Лядави [16]. Інший дослідник – В. Різниченко на сторінках вищезазначеного видання виклав ознаки «... польодовикових пустинь на Поділлі...» [17]. Низку нарисів із геології Гайсинського, Брацлавського й суміжних повітів Поділля та розвідку про східню межу розповсюдження сарматських покладів у регіоні підготував Л. Красівський [18–24]. Ще раніше, у 1918 р., світ побачили його наукові праці, присвячені з'ясуванню місця та значення геології у державному вимірі [25–26]. Варто зазначити про фундаментальну наукову працю А. Красюка, в якій детально описано ґрунти «... уздовж лінії Подільської залізниці» [27, с. 15].

Ботанічна секція Вінницької філії проводила систематичне обстеження дикої флори Поділля. Внаслідок її роботи складено досить великий за обсягом (біля 1 тис. родів) гербарій дикої флори Поділля, а також зроблено орієнтовний нарис дикорослої флори краю за авторством голови секції О. Севостьянова. Крім того, завершена праця з культури стручкових рослин в умовах Поділля, зокрема гороху, із зазначенням меж розповсюдження горохового зерновика. За

дорученням ботанічної секції СГНКУ проводилося спеціальне обстеження бур'янів.

Хімічна лабораторія обслуговувала низку місцевих організацій: губернський суд, господарюючі підприємства різних категорій тощо. Крім того, вона надавала своє обладнання науково-дослідним та навчальним установам: Вінницькій дослідній станції, Вінницькому фармакологічному технікуму та ін. Проводилися перемовини щодо використання лабораторного устаткування для потреб Подільського відділу Укрдоброхему.

Принагідно зазначимо, що перший вдалий досвід Комітету з організації координаційної діяльності на периферії призвів до появи нових філій. Станом на 1 січня 1923 р. вони вже функціонували в шести містах України: Одесі, Умані, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Житомирі та Полтаві [28, с. 79]. У Києві Комітет сам здійснював функції місцевого осередку, а в Харкові при НКЗС УСРР існувало Бюро СГНКУ, що частково виконувало завдання регіонального представництва. Проводилися підготовчі роботи до організації Катеринославської філії. Коли наприкінці 1923 – на початку 1924 р. Комітет переїздив до Харкова, у Києві зорганізувалася велика місцева філія. Обмеженість Комітету у кредитах не давала змоги належно фінансувати повноцінну діяльність регіональних представництв. Не виділяла кошти і місцева влада. Однак праця філій відбувалася досить інтенсивно і зосереджувалася переважно на вивченні місцевих сільськогосподарських умов.

На початку 1923 р. був затверджений новий склад Президії Вінницької філії: голова – проф. Л.Г. Данилів, заступник – А.І. Ярошевич, вчений секретар – О.О. Севастьянов, його заступник – М.В. Войтчишин [29]. До складу регіонального представництва входила Вінницька контрольна сільськогосподарська станція на чолі з в.о. проф. В. Доппельмайером, що розташовувалася за адресою: м. Вінниця, вул. Романівська, 9 [30, с. 70]. Науково-організаційна діяльність Вінницької філії за цей період вражає своїм різноманіттям. Так, проводилися дослідження: місцевої флори

(О. Севастьянов), геологічні, переважно з фосфоритами (проф. М. Безбородько) та ін. [28, с. 79].

Окремо варто зазначити про активну участь регіонального представництва у Першій Всесоюзній сільськогосподарській та кустарно-промисловій виставці у Москві 19 серпня – 21 жовтня 1923 р. Його голова проф. С. Городецький увійшов до складу Виставочного комітету СГНКУ, заснованого Радою Комітету 16 грудня 1922 р., який «... керував підготовчою до Виставки працею усіх секцій та філій СГНКУ» [31, с. 35]. Серед вагомих здобутків, експонованих на виставці, виділяємо колекцію, підготовлену ґрунтово-геологічною секцією Вінницької філії.

У «Короткому плані діяльності Сільськогосподарського наукового комітету в 1924 році», затвердженому Пленумом СГНКУ 29 грудня 1923 р., визначалися завдання філії на 1924 р. Серед них: «1) об'єднуюватимуть і координуватимуть всю наукову сільськогосподарську працю в своїх районах з погляду їх особливих умов та потреб і згідно з загальнодержавним її планом, що провадить СГНКУ, а по окремим галузях – його Секції; 2) виявлятимуть як найширшу організовану місцеву ініціативу і самодіяльність у сільськогосподарській науковій праці так спеціальних агрономічних установ і окремих робітників, як і агрономічно свідомих кіл самого селянства, особливо селянської молоді, за допомогою усіх громадських селянських організацій; 3) провадитимуть у своїх районах, за дорученням Комітету та його Секцій, різні спеціальні обслідування та експериментальні досліди, згідно з загальнодержавним їх планом, програмою та методикою; 4) вестимуть, з власної ініціативи, різні обслідування своїх районів та різні в них експериментальні досліди місцевого районного значення, погоджуючи їх плани, програми та методи з відповідними Секціями СГНКУ; 5) керуватимуть безпосередньо різними місцевими сільськогосподарськими науковими установами (бібліотеками, музеями, контрольними сільськогосподарськими станціями тощо), що згідно з загальним планом їх організації, є при філіях, дотримуючись інструкцій відповідних центральних органів СГНКУ» [32, с. 39].

Як свідчить протокол засідання Вінницької філії від 30 липня 1924 р., «... 3–4 роки тому не було якихось систематизованих висновків щодо Поділля з більшості галузей наукового краєзнавства. Такі питання, як кліматичні, ґрунтові, флористичні, водного багатства, корисних копалин тощо, – було розроблено та освітлено ще в меншій мірі, ніж про якісь Вологодську чи В'ятську губернії». Подібний стан справ цілком унеможлиблював наукову працю стосовно розвитку сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, що були вкрай актуальними на той час. Все це поставило перед Вінницькою філією низку завдань не лише щодо пошуку нових матеріалів, а й систематизування того, що «... в екскурсійному порядку було добуто раніше, але досі лишалося не зведеним й не використаним» [8, с. 54]. Таким чином, коло функцій ще значно розширювалося.

Упродовж травня–червня 1924 р. Президія СГНКУ детально ознайомилася з роботою Вінницької філії. Слід відмітити, що її ґрунтова комплексна наукова та науково-організаційна діяльність отримала високу оцінку як з боку Комітету, так і губернських установ регіону. Останні, коли фінансовий стан вкрай загострювався, допомагали забезпечувати різноманітними засобами безперервну працю потужного місцевого наукового осередку.

Чергові реорганізаційні зміни у СГНКУ відбулися 18 червня 1924 р. Колегія НКЗС затвердила нові положення про Комітет та склад його Президії і відповідно керівників секцій. Того дня відбулося останнє засідання Президії СГНКУ у старому складі. На порядок денний виносився остаточний проект реорганізації установи. При цьому Президія зауважила, що у матеріалах не зазначається про філії Комітету. Зважаючи на це недоопрацювання, Президія висловила за потребу зберегти регіональні представництва для подальшого координування й об'єднання сільськогосподарської наукової роботи на периферії. Загальний висновок щодо подальшої долі СГНКУ Президія зафіксувала у своїй постанові: «Оцінюючи реорганізацію К-ту, як підведення певної бази під його роботу, як надання його діяльності реальнішого характеру й значіння, скріплення його становища в загальній організації НКЗС, Президія

К-ту вбачає в цьому дальший крок наперед у напрямі створення єдиної державної с.-г. наукової організації. Президія К-ту сподівається, що такі позитивні моменти в основних положеннях реорганізації К-ту, як тісне ув'язання К-ту з науковими робітниками й установами НКЗС, разом зі збереженням принципів громадської організації, будуть запорукою успішного здійснення цієї організації, що повинна скріпити Комітет, а не послабити, піднести ще вище його ім'я й авторитет, а не понизити, спаяти й ще ближче об'єднати усіх робітників К-ту, а не дезорганізувати, чи розпорошити їх» [33, с. 40]. Особливе місце у затвердженій постанові відводилося питанням реорганізації сільськогосподарської наукової роботи СГНКУ на периферії. Незважаючи на те, що її можуть на належному науково-методичному рівні організувати лише секції Комітету окремо у кожній галузі науки в межах потреб місцевих можливостей, 10 серпня 1924 р. Президія СГНКУ вирішила закрити всі філії, за винятком Київської, з огляду на те, що в Києві вже цілком налагоджено спеціалізовану сільськогосподарську працю окремими секціями. У той же час, відновлення інших філій і заснування нових визнано за можливе лише за умови, «... коли налагодиться в тому чи іншому місцевому осередкові периферійна робота Секцій К-ту...» [34, с. 48–49]. Як наслідок, регіональним представництвам було запропоновано перенести науково-громадську діяльність своїх членів до місцевих науково-технічних секцій Всеробітземлісу [35], а суто наукову працю поєднати з плановою роботою секцій СГНКУ. На жаль, більше документів про діяльність Вінницької філії не вдалося віднайти, а її подальша доля потребує проведення додаткових архівних пошуків.

За результатами дослідження є підстави стверджувати, що Вінницька (Подільська) філія була першим представництвом у структурі СГНКУ. Вона зробила вагомий внесок у розвиток Поділля у природно-історичному спрямуванні. Це вдалося здійснити завдяки широкому залученню видатних діячів-аграріїв та небайдужих особистостей. Їхні здобутки неодноразово презентувалися на регіональному та загальнодержавному рівнях. Перша «ластівка» Комітету засвідчила про високий професіоналізм у проведенні

фундаментальних розвідок та налагодженні співпраці з вітчизняними центральними науковими осередками під координаційним та методичним початком СГНКУ.

Список використаних джерел:

1. Білоцерківська А. С. Київська філія Сільськогосподарського наукового комітету України та А.Г. Терниченко / Білоцерківська А. С. // Історичні записки : зб. наук. праць. – Луганськ, 2006. – Вип. 12, ч. 2. – С. 19–30.

2. Грищенко Т. Р. Полтавська філія Сільськогосподарського наукового комітету – правонаступниця Полтавського товариства сільського господарства / Т. Р. Грищенко // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали X Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 150-річчю з часу засн. Полтавського т-ва сіл. госп-ва, 28 трав. 2015 р., м. Київ / Нац. акад. аграр. наук України ; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН ; Полтавська держ. аграр. акад. [та ін.]; редкол. : В. А. Вергунов, О. П. Анікіна, А. С. Білоцерківська [та ін.]. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – С. 20–21.

3. Грищенко Т. Р. Крижевський П.В. (1873–1923) – видатний ботанік, голова Уманської філії Сільськогосподарського наукового комітету України / Т. Р. Грищенко // Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 21–22 жовтня 2016 р.) – Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2016. – С. 8–12.

4. Нижник С. В. Організація та створення Уманської філії Сільськогосподарського наукового комітету України / С. В. Нижник // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р. / Нац. акад. аграр. наук України ; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН ; Рада молодих вчених НААН [та ін.] ; уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко ; редкол. : В. А. Вергунов (голова). – К. : ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. – С. 135–137.

5. Статут Сільсько-Господарського Наукового Комітету України // Бюлетень Сільсько-Господарського Наукового Комітету України / УСРР, Народний комісаріат земельних справ, Сільськогосподарський науковий комітет України, Інформаційне бюро секретаріату ; під. ред. вч. секр. СГНКУ проф. О. Янати. – 1921. – Ч. 1–3 (липень – вересень). – С. 10–12.

6. Тимчасова інструкція організації місцевих філій Сільсько-Господарського Наукового Комітету України // Там само. – С. 12–13.

7. До сучасного стану та розвитку С.-Г. Наукового Комітету України // Там само. – С. 7–9.

8. Н. П. З діяльності Вінницької філії С.-Г.Н.К.У. / Н. П. // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 7–9. – С. 54–55.

9. З діяльності філій С.-Г.Н.К.-ту У. // Бюлетень Сільсько-Господарського Наукового Комітету України / УСРР, Народний комісаріат земельних справ, Сільськогосподарський науковий комітет України, Інформаційне бюро секретаріату ; під. ред. вч. секр. СГНКУ проф. О. Янати. – 1921. – Ч. 1–3 (липень – вересень). – С. 30.

10. Науковий Комітет та досвідна справа // Сільське господарство: щомісяч. орган НКЗС УСРР. – 1922. – Ч. III–IV (берез.-квіт.). – С. 62–63.

11. Савченко Л. Організація сітки кореспондентів С.-Г. Наукового Комітету / Л. Савченко // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 3–4. – С. 145–147.

12. Грищенко Т. Р. Сітка кореспондентів Сільськогосподарського наукового комітету України як приклад громадської ініціативи у розбудові галузевого дослідництва / Т. Р. Грищенко // Історія науки і біографістика [Електронне наукове фахова видання]. – 2016. – № 2. Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-2/hryshchenko.pdf>

13. Безбородько М. Роля й значіння металографічного методу в розвитку петрографії / М. Безбородько // Збірник Природничої Секції Українського Наукового Товариства у Києві. – 1918–1919. – Кн. 4. – С. 27–38.

14. Тутковський П. Нариси досягнень української науки за часи революції. Досягнення в царині геології та мінералогії / П. Тутковський // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 7–9. – С. –14–23.
15. Безбородько М. Полезные ископаемые Тульчинского округа / М. Безбородько // Рабоче-крестьянская газета. – Винница, 1923. – №№ 97–98.
16. Виржиковський Р. До геологічної будови околиць с. Лядави на Поділлі / Р. Виржиковський // Українські геологічні вісті. – 1923. – Т. I, ч. I. – С. 15–16.
17. Різниченко В. Ознаки польодовикових пустель на Поділлі / В. Різниченко // Українські геологічні вісті. – 1923. – Ч. 1. – С. 16–18.
18. Красівський Л. Про заклади манганової й залізної руди в Гайсинському повіті на Поділлі / Л. Красівський // Вісник Природничої Секції Українського Наукового Товариства. – 1918–1919. – Т. I, ч. 1. – С. 27–28.
19. Красівський Л. До мінералогії Поділля й Бессарабії / Л. Красівський // Там само. – С. 29.
20. Красівський Л. З геології Брацлавщини / Л. Красівський // Там само. – С. 29–30.
21. Красівський Л. Геологічні досліди в Гайсинському повіті на Поділлі в 1916 році / Л. Красівський // Збірник Природничої Секції Українського Наукового Товариства. – 1918–1919. – Кн. 4 – С. 74–119, із картою.
22. Красівський Л. До геології Побужжя / Л. Красівський // Збірник Київського Наукового Комітету. – 1923. – Вип. I. – С. 6–11.
23. Красівський Л. До питання східної межі розповсюдження сармата на Поділлі / Л. Красівський // Українські Геологічні Вісті. – 1923. – Ч. 1. – С. 14–15.
24. Красівський Л. Увага, що до новіших ґрунтоутворюючих відкладів Поділля / Л. Красівський // Відбиток з I т. «Записок Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту». – Кам'янець, 1924. – С. 1–18.
25. Красівський Л. Геологія в Міністерстві Земельних Справ і меліораційні роботи на Україні / Л. Красівський. – К., 1918. – 13 с.

26. Красівський Л. Геологія у державному будівництві / Л. Красівський // Вісник Природничої Секції Українського Наукового Товариства. – 1918–1919. – Т. I, ч. 1. – С. 8–12.
27. Красюк А. Почвы и грунты по линии Подольской железной дороги. С 2 листами профилей и 2 таблицами / А. Красюк. – Петербург, 1922. – 223 с.
28. Коротке справоздання про діяльність Сільсько-Господарського Наукового Комітету України за 1923–1924 операц. рік. // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 7–9. – С. 73–102.
29. К. Д. Новий Склад Президії Винницької Філії С.-Г.Н.К.У. / К. Д. // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 3–4. – С. 152.
30. Список установ Сільсько-Господарського Наукового Комітету з адресами їх та керівничим персоналом // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 1–2. – С. 68–70.
31. Діяльність Виставочного комітету при Сільсько-Господарському науковому комітеті України (16/XII 1922 р.–3/XI 1923 р.) / Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 3–4. – С. 34–40.
32. Короткий план діяльності Сільсько-Господарського Наукового Комітету в 1924 році // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 1–2. – С. 26–39.
33. Петренко Н. Президія С.-Г. Наукового Комітету і реорганізація С.-Г.Н.К.У. / Н. Петренко // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 5–6. – С. 39–41.
34. Н. П. Реорганізація С.-Г. Наукового Комітету / Н. П. // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 7–9. – С. 47–49.
35. Інструкція ув'язання праці С.-Г.НКУ і НТС // Там само.– С. 70.

References

1. Bilotserkivs'ka, A. S. (2006). *Kyyivs'ka filiya Sil's'kohospodars'koho naukovoho komitetu Ukrayiny ta A.H. Ternychenko* [The Kyiv branch of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine and A.G. Ternychenko]. *Istorychni zapysky* [Historical notes]. Luhansk. 12, 19–30. [in Ukrainian].

2. Hryshchenko, T. R. (2015). *Poltavs'ka filiya Sil's'kohospodars'koho naukovoho komitetu – pravonastupnytsya Poltavskoho tovarystva sil's'koho hospodarstva* [Poltava branch of the Agricultural Scientific Committee – the successor of Poltava Society of Agriculture]. *Istoriya osvity, nauky i tekhniky v Ukrayini* [History of Education, Science and Technology in Ukraine]. Vinnitsa. 20–21. [in Ukrainian].

3. Hryshchenko, T. R. (2016). *Kryzhevs'kyi P.V. (1873–1923) – vydatnyy botanik, holova Umans'koyi filiyi Sil's'kohospodars'koho naukovoho komitetu Ukrayiny* [P.V. Kryzhevskiy (1873–1923) – an outstanding botanist, head of Uman branch of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine]. *Priorytetni napryamy vyrishennya aktual'nykh problem suspil'nykh nauk* [Priorities for solving urgent problems of social sciences]. Odesa: Prychornomors'kyi tsentr doslidzhen' problem suspil'stva. 8–12. [in Ukrainian].

4. Nyzhnyk, S. V. (2017). *Orhanizatsiya ta stvorennya Umans'koyi filiyi Sil's'kohospodars'koho naukovoho komitetu Ukrayiny* [Organization and creation of Uman branch of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine]. *Istoriya osvity, nauky i tekhniky v Ukrayini* [History of Education, Science and Technology in Ukraine]. Kyiv: KOMPRYNT, 135–137. [in Ukrainian].

5. Yanata, O. ed. (1921). *Statut Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komytetu Ukrayiny* [The Charter of the Agricultural Scientific Committee for Ukraine]. *Byuleten' Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komytetu Ukrayiny* [Bulletin of the Agricultural Science Committee of Ukraine], Kyiv. 1–3, 10–12. [in Ukrainian].

6. *Tymchasova instruktsiya orhanizatsiyi mistsevykh fyliy Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komytetu Ukrayiny*. (1921). [Temporary Instruction of the organizing local branches of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine]. *Byuleten' Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komytetu Ukrayiny* [Bulletin of the Agricultural Science Committee of Ukraine], Kyiv. 1–3, 12–13. [in Ukrainian].

7. *Do suchasnoho stanu ta rozvytku S.-H. Naukovoho Komitetu Ukrayiny*. (1921). [To the current state and development of Agricultural Scientific Committee of Ukraine]. *Byuleten' Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komytetu Ukrayiny*

[*Bulletin of the Agricultural Science Committee of Ukraine*], Kyiv. 1–3, 7–9. [in Ukrainian].

8. N. P. (1924). *Z diyal'nosti Vinnyts'koyi filiyi S.-H.N.K.U.* [From the activity of Vinnitsa branch of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 7–9, 54–55. [in Ukrainian].

9. *Z diyal'nosti fyliy S.-H.N.K-tu U.* (1921). [From the activity of branches of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine]. *Byuleten' Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komitetu Ukrayiny* [*Bulletin of the Agricultural Science Committee of Ukraine*], Kyiv. 1–3, 30. [in Ukrainian].

10. *Naukovyy Komitet ta dosvidna sprava.* (1923). [Scientific Committee and research case]. *Sil's'ke hospodarstvo* [*Agriculture*]. III–IV, 62–63. [in Ukrainian].

11. Savchenko, L. (1923). *Orhanizatsiya sitky korespondentiv S.-H. Naukovoho Komitetu* [The organization of the network of correspondents of Agricultural Scientific Committee]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 3–4, 145–147. [in Ukrainian].

12. Hryshchenko, T. R. (2016). *Sitka korespondentiv Sil's'kohospodars'koho naukovoho komitetu Ukrayiny yak pryklad hromads'koyi initsiatyvy u rozbudovi haluzevoho doslidnytstva* [The network of correspondents of Agricultural Scientific Committee of Ukraine as an example of public initiatives in the development of branch research case]. *Istoriya nauky i biohrafistyka: elektronne naukove fakhove vydannya – mizhvidomchyy tematychnyy zbirnyk* [*History of Science and Biographical Studies: electronic scientific professional edition – interdepartmental thematic collection*]. 2, from <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-2/hryshchenko.pdf>. [in Ukrainian].

13. Bezborod'ko, M. (1918–1919). *Rolya y znachinnya metalohrafichnoho metodu v rozvytkovi petrohrafiyi* [The role and importance of metallographic method in the development petrography]. *Zbirnyk Pryrodnychoyi Sektsiyi Ukrayins'koho Naukovoho Tovarystva u Kyjevi.* [*The collection of Natural Sciences Sections Ukrainian Scientific Society in Kyiv*]. Kyiv. 4, 27–38. [in Ukrainian].

14. Tutkovs'kyy, P. (1924). *Narysy dosyahnen' ukrayins'koyi nauky za chasy revolyutsiyi. Dosyahnennya v tsaryni heolohiyi ta mineralohiyi* [Sketches of the achievements of Ukrainian science in times of revolution. Advances in the field of geology and mineralogy]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky*. [Journal of Agricultural Science]. 7–9, 14–23. [in Ukrainian]
15. Bezborod'ko, M. (1923). *Poleznye iskopaemye Tul'chinskogo okruga* [Minerals of Tulchinsky district]. *Raboche-krest'janskaja gazeta* [Workers' and Peasants' Newspaper]. Vinnitsa. 97–98. [in Russian]
16. Vyrzhykovs'kyy, R. (1923). *Do heolohichnoyi budovy okolyts' s. Lyadavy na Podilli* [To the geological structure around village Lyadavy in the Podillia]. *Ukrayins'ki heolohichni visti* [Ukrainian Geological News]. Kyiv. I, 15–16. [in Ukrainian]
17. Riznychenko, V. (1923). *Oznaky pol'odovykovykh pustel' na Podilli*. [Signs of glacial deserts in the Podillia]. *Ukrayins'ki heolohichni visti* [Ukrainian Geological News]. Kyiv. I, 16–18. [in Ukrainian]
18. Krasivs'kyy, L. (1918–1919). *Pro zaklady manhanovoyi y zaliznoyi rudy v Haysyns'komu poviti na Podilli* [About the deposits of the manganese and iron ore in Haysyn district in the Podillia]. *Visnyk Pryrodnychoyi Sektsiyi Ukrayins'koho Naukovoho Tovarystva* [Journal of the Natural Sciences Section of Ukrainian Scientific Society]. Kyiv. 1, 27–28. [in Ukrainian]
19. Krasivs'kyy, L. (1918–1919). *Do mineralohiyi Podillya y Besarabiyi* [To the mineralogy of Podillia and Bessarabia]. *Visnyk Pryrodnychoyi Sektsiyi Ukrayins'koho Naukovoho Tovarystva* [Journal of the Natural Sciences Section of Ukrainian Scientific Society]. Kyiv. 1, 29. [in Ukrainian]
20. Krasivs'kyy, L. (1918–1919). *Z heolohiyi Bratslavshchyny* [Geology of Bratslavshchina]. *Visnyk Pryrodnychoyi Sektsiyi Ukrayins'koho Naukovoho Tovarystva* [Journal of the Natural Sciences Section of Ukrainian Scientific Society]. Kyiv. 1, 29–30. [in Ukrainian]
21. Krasivs'kyy, L. (1918–1919). *Heolohichni doslidy v Haysyns'komu poviti na Podilli v 1916 rotsi* [Geological studies in the Haysyn district in the Podillia in 1916].

Zbirnyk Pryrodnychoyi Sektsiyi Ukrayins'koho Naukovoho Tovarystva [The collection of Natural Sciences Sections Ukrainian Scientific Society]. Kyiv. 4, 74–119. [in Ukrainian].

22. Krasivs'kyi, L. (1923). *Do heolohiyi Pobuzhzhya [To the geology of Pobuzhha]*. *Zbirnyk Kyyivs'koho Naukovoho Komitetu [The collection of Kyiv Natural Committee]*. Kyiv. 1, 6–11. [in Ukrainian].

23. Krasivs'kyi, L. (1923). *Do pytannya skhidnoyi mezhi rozpovsyudzhennya sarmata na Podilli [On the question of the eastern boundaries of Sarmatian in the Podillia]*. *Ukrayins'ki heolohichni visti [Ukrainian Geological News]*. Kyiv. I, 14–15. [in Ukrainian].

24. Krasivs'kyi, L. (1924). *Uvaha, shcho do novishykh gruntoutvoryuyuchykh vidkladiv Podillya [Note that the newer soil forming deposits of Podillia]*. *Zapysky Kam'yanets'-Podil's'koho sil's'kohospodars'koho instytutu [Notes of the Kamenetz-Podolsk Agricultural Institute]*. Kamyanets. 1–18. [in Ukrainian].

25. Krasivs'kyi, L. (1918). *Heolohiya v Ministerstvi Zemel'nykh Sprav i melioratsiyi roboty na Ukrayini [Geology of the Ministry of land affairs and land improvement works in Ukraine]*. Kyiv. 13. [in Ukrainian].

26. Krasivs'kyi, L. (1918–1919). *Heolohiya u derzhavnomu budivnytstvi [Geology in state building]*. *Visnyk Pryrodnychoyi Sektsiyi Ukrayins'koho Naukovoho Tovarystva [Journal of the Natural Sciences Section of Ukrainian Scientific Society]*. Kyiv. 1, 8–12. [in Ukrainian].

27. Krasjuk, A. (1922). *Pochvy i grunty po linii Podol'skoj zheleznoj dorogi [Soils along the Podolskaya railway line]*. Petersburg. 223. [in Russian].

28. *Korotke spravozdannya pro diyal'nist' Cil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komitetu Ukrayiny za 1923–1924 operats. rik. (1924)*. [A brief report on the activities of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine for 1923–1924 operations. year.]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky [Journal of Agricultural Science]*. 7–9, 73–102. [in Ukrainian].

29. K. D. (1923). *Novyy Sklad Prezydiyi Vynnyts'koyi Filiyi S.-H.N.K.U. [The new composition of the Office of Vinnitsa Branch of the Agricultural Scientific*

Committee of Ukraine]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 3–4, 152. [in Ukrainian].

30. *Spysok ustanov Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komitetu z adresamy yikh ta kerivnychym personalom* (1923). [List of institutions of the Agricultural Scientific Committee of addresses and an executive staff]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 1–2, 68–70. [in Ukrainian].

31. *Diyal'nist' Vystavochnoho komitetu pry Sil's'ko-Hospodars'komu naukovomu komiteti Ukrayiny (16/XII 1922 r.–3/XI 1923 r.)*. (1924). [The activities of the Exhibition Committee of the Agricultural Scientific Committee Ukraine (16/XII 1922–3/XI 1923)]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 3–4, 34–40. [in Ukrainian].

32. *Korotkyy plan diyal'nosti Sil's'ko-Hospodars'koho Naukovoho Komitetu v 1924 rotsi*. (1924). [A brief outline of Agricultural Scientific Committee in 1924]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 1–2, 26–39. [in Ukrainian].

33. Petrenko, N. (1924). *Prezydiya S.-H. Naukovoho Komitetu i reorhanizatsiya S.-H.N.K.U.* (1924). [The Presidium of Agricultural Scientific Committee and its reorganization]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 5–6, 39–41. [in Ukrainian].

34. N. P. (1924). *Reorhanizatsiya S.-H. Naukovoho Komitetu* [Reorganization of the Agricultural Scientific Committee]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 7–9, 47–49. [in Ukrainian].

35. *Instruktsiya uv"yazannya pratsi S.-H.NKU i NT·S.* (1924). [Manual work of knitting of the Agricultural Scientific Committee and NTS]. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky* [*Journal of Agricultural Science*]. 7–9, 70. [in Ukrainian].

Рецензент:

Бородай І.С., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 05.06.2017 р.